

Met Rockox op pad

Van zijn stadstuin in de Keizerstraat
langs zijn tweede tuin in de Nieuwstad
naar de kathedraaltuin

WANDELING DOOR ANTWERPEN

Met Rockox op pad

Van zijn stadstuin in de Keizerstraat
langs zijn tweede tuin in de Nieuwstad
naar de kathedraaltuin

WANDELING DOOR ANTWERPEN

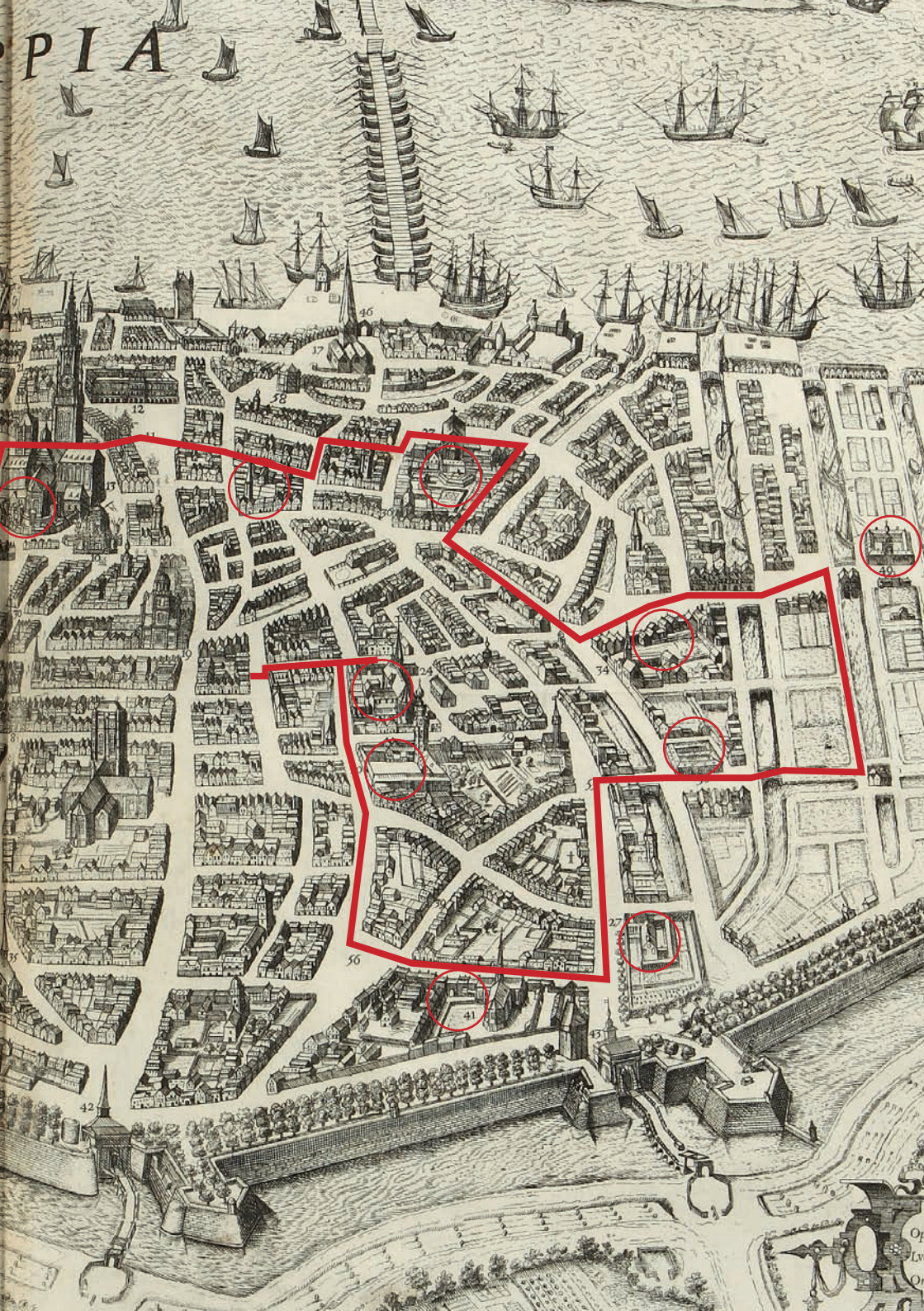
WANDELING DOOR ANTWERPEN

Theodoor van Thulden, Antverpia, 1635, gravure

*Modern stratenplan met routeaanduiding
achter in dit boekje.*

PIA

We schrijven zomer 1635. Het is rustig in Antwerpen, de tuintjes staan er fleurig bij. Door de stadsaangroei in de zestiende eeuw ging een groot deel van de open ruimte verloren. Maar de zeventiende-eeuwse patriciërs en de clericus legden hun private tuinen achter of binnen hun woningen of domeinen aan als exquise pareltjes. Bloemen, boompjes, heesters en exotische aanplantingen sierden menige tuin in Antwerpen. Nicolaas Rockox kuiert door zijn stad. We volgen hem op zijn wandeling, een parcours van 3 km tuin- en groenplezier.

ANTWERPEN, 1635

Het is een erg strenge winter geweest. Ten zuiden van Antwerpen hebben geladen wagens op de Schelde gereden, zo dik was het ijs. Nicolaas Rockox (1560-1640) zetelt ondanks zijn hoge leeftijd nog altijd in het schepencollege van Antwerpen. Zijn jarenlange ervaring als buitenburgemeester en als diplomaat worden nog steeds op prijs gesteld. Zijn brede kennis van de geschiedenis en de Romeinse cultuur zijn intussen een referentie. Hij werd dan ook niet ten onrechte uitgenodigd om de Blijde Intrede van kardinaal-infant Ferdinand op 17 april mee voor te bereiden. Na de dood van landvoogdes Isabella in 1633 stelde koning Filips IV van Spanje (1605-1665) zijn jongere broer, Ferdinand, kardinaal en aartsbisschop van Toledo (1609-1641) aan tot landvoogd. Een man met een klerikale status, maar met een ongewone strijd lust. Rubens (1577-1640) verzorgde de stadsversieringen voor de intrede van Ferdinand. Samen met Rubens en stadssecretaris Gaspard Gevartius (1593-1666) heeft Rockox het programma voor deze inhuldiging bepaald. Bovendien betaalde hij een flinke som om de realisatie mogelijk te maken. Hij werkt ook mee aan een huldeboek dat Theodoor van Thulden (1606-1669) naar aanleiding van de festiviteiten voorbereidt. Drukke tijden voor een man van respectabele leeftijd, maar groen in de stad ontspant hem!

■ KEIZERSTRAAT

De straat is genoemd naar de eerste Habsburgse keizer Rudolf I (1218-1291), in Rockox' tijd is het een residentiële wijk even buiten het stadscentrum.

Het Onze-Lieve-Vrouwehuis

De ochtend brengt Rockox' stadstuin tot leven. Het is een oase van rust, een plek om te mediteren. Maar Nicolaas trekt er vanmorgen op uit. Hij heeft een afspraak bij de Kathedraal, met de bisschop. Het zonnetje schijnt, dus zullen ze in de kathedraaltuin kunnen gaan zit-

ten. Nicolaas heeft nog alle tijd en besluit daarom op weg naar de bisschop een ommetje te maken door de Nieuwstad. Even de benen strekken met een ochtendwandeling langs het groen. Laten we met hem meelopen.

Nicolaas laat de dienstingang van zijn woning achter zich dichtvallen. Aan de overkant van de straat ziet hij, zoals elke ochtend, de barokke gevel van het *Onze-Lieve-Vrouwehuis* (Keizerstraat 9). In dit huis woonde in de zestiende eeuw zijn tante Barbara Rockox met haar echtgenoot Ferdinando Dassa. Later is zijn schoonbroer, Ieronimo jr. Cassina, er gaan wonen. In 1624 kocht Baltasar De Grootte (1583-1656) dit mooie pand. Hij richtte er zijn kantoor in, een bijhuis van de Keulse hoofdzetel van zijn vaders firma, een transportbe-

drijf in textiel en specerijen.

Nicolaas kijkt naar de beeldhouwde koetspoort met het schitterende baroksnijwerk, waarschijnlijk werk van Artus Quellinus (1609-1668). In de rondboog prijkt de voorstelling *Neptunus' volgelingen op zeepaarden*. Op de deuren prachtige vruchtenslingers! Heb je de den-appels gevonden? Hoe langer je kijkt, hoe meer vruchten en bloemen je ontwaart: artisjokken, ranonkels, granaatappels, pruimen, ... Kortom, aardse vruchten de seizoenen rond. Soms staat de poort open en dan werpt Nicolaas wel eens een blik op de binnenplaats. Door de poort rijden de wagens binnen om er hun waar af te zetten of op te halen. De binnenplaats is imposant met zijn schitterende barokgevel met Toscaans geïnspireerde arcade. De tuin ligt achter de binnenplaats, maar hij is niet toegankelijk, noch zichtbaar. Nicolaas vertrekt naar links en slaat de Ambtmanstraat in. We gaan stilletjes achter hem aan.

■ AMBTMANSTRAAT

De ambtman of amman was de ondergeschikte van de schout. De amman was bevoegd voor burgerlijke rechtspraak, de schout voor criminele feiten.

Huis De Groote Lely

Burgemeester Arnold van Liere (ca. 1465 – 1529) bouwde hier in 1503 het huis *De Groote Lely* (huisnummers 6 - 12). Het gigantische pand werd rond 1550 door de amman ridder Willem van Halmale (?-1553) bewoond. Die is net zoals Nicolaas Rockox buitenburgemeester geweest. Zo'n riante patriciërswoning moet zeker ook een tuin gehad hebben. Later in de zestiende eeuw werd het huis in drie woningen opgesplitst. Nog veel later kwamen hier studenten wonen.

■ MUTSAARDSTRAAT

De naam van deze straat herinnert aan de familie Mutsaert die hier in de achttiende eeuw woonde. De straat werd dwars door haar eigendommen getrokken.

Academie / Minderbroedersklooster

Waar is Nicolaas gebleven? Hij is al aan het pleintje van de Mutsaardstraat en begeeft zich naar de ingang van het minderbroedersklooster. In 1841 zal Pierre Bruno Bourla (1783-1866) hier een poortgebouw optrekken. Door de poort kom je in de tuin. Een mooie plek vol herinneringen, de *Mons Omnium Sanctorum* of de Allerheiligenberg. Halfweg de vijftiende eeuw kwamen de minderbroeders zich hier vestigen. Ze bouwden hier hun klooster, kerk en tuinen, op de percelen tussen de Mutsaardstraat en de Venusstraat. Taaie paters zijn het. Ze hebben de Beeldenstorm (1566) overleefd en de Calvinistische periode (1579-1585) doorstaan. Heel wat kloosterlingen zijn toen verbannen en een deel van hun goederen werd verkocht. Maar na de Val van Antwerpen in 1585 herstelde zich de toestand. De kerk van de minderbroeders groeide uit tot een schrijn vol kunstwerken. Rijke patriciërs lieten er zich begraven. Ook Nicolaas heeft zijn grafkapel besteld achter het koor van de kerk. Hij wil immers als goede katholiek in herinnering blijven. Hij liet de kapel bouwen toen zijn echtgenote Adriana stierf in 1619. Het altaarstuk voor de kapel, *Het ongelooft van Thomas*, bestelde hij al in 1613 bij zijn goede vriend Rubens. Het schitterende drieluik zal anno 2012 voor een tijd weer in zijn woning hangen.

MINDERBROEDERSKLOOSTER WORDT KUNSTTEMPEL

Op het einde van de achttiende eeuw werden alle kloosterordes opgeheven en het minderbroedersklooster werd een kazerne voor het Franse leger. In 1810 vestigde de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (Artesis Hogeschool) zich hier.

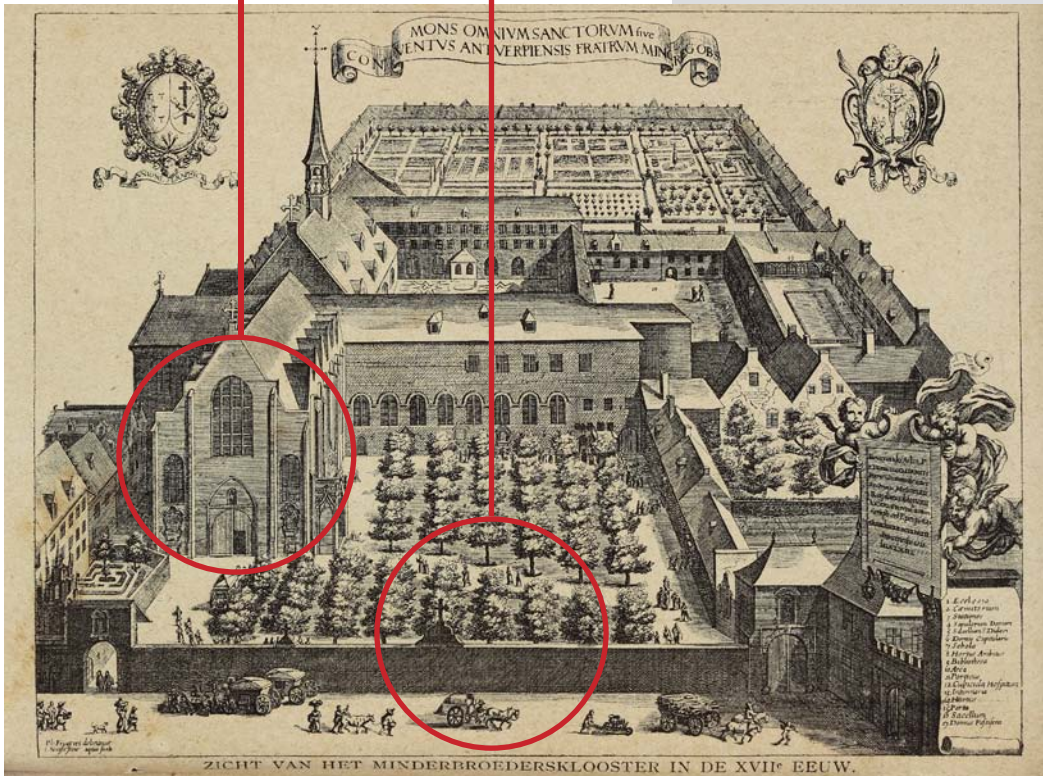
Aan de linkerkant van de tuin trok Bourla in 1843 een neoclassicistisch gebouw op. Vooral de imposante voorgevel gestut door Ionische zuilen onder een driehoekig fronton herinnert eerder aan een tempel dan aan een profaan gebouw. Het bouwwerk kwam ongeveer op de plaats van de westgevel en het schip van de gotische minderbroederskerk. De gevel dwars op de kerk is een restant van de vroegere pandgang van het klooster. En de huidige tuin was het kerkhof van de minderbroeders.

Nicolaas keert op mijn stappen terug, loopt de poort uit en gaat naar links. De blinde muur die het kerkhof van de straat scheidt, zal later vervangen worden door een traliehek. Bovenop de muur ziet Nicolaas een calvariegroep: Christus aan het kruis, met de Heilige Johannes en Onze-Lieve-Vrouw. Precies op die plek zal Bourla later het poortgebouw van de academie neerzetten.

In de achttiende eeuw hield men aan een dergelijke calvariegroep even halt, haalde een bidbriefje boven en nam tijd om te prevelen:
*“Soo dan, o goeden Godt! Vergeeft al ons gebreken,
 Door u vergoten Bloedt, wilt ons misdaet niet vreten:
 ’t is ons van herten leet, wy kennen onse schuld;*
*Ontfangt ons in genaey, met een versoent gedult.
 Heere verhoort mijn gebedt,
 Ende laet mijnen roep tot u komen”*
 Door het lezen van dergelijke gebeden kon je in de achttiende eeuw bij de bisschop van Antwerpen een aflat van 40 dagen bekomen. Dagelijks te verdienen.

J. Neeffs, Mons Omnium Sanctorum, Minderbroedersklooster, gravure

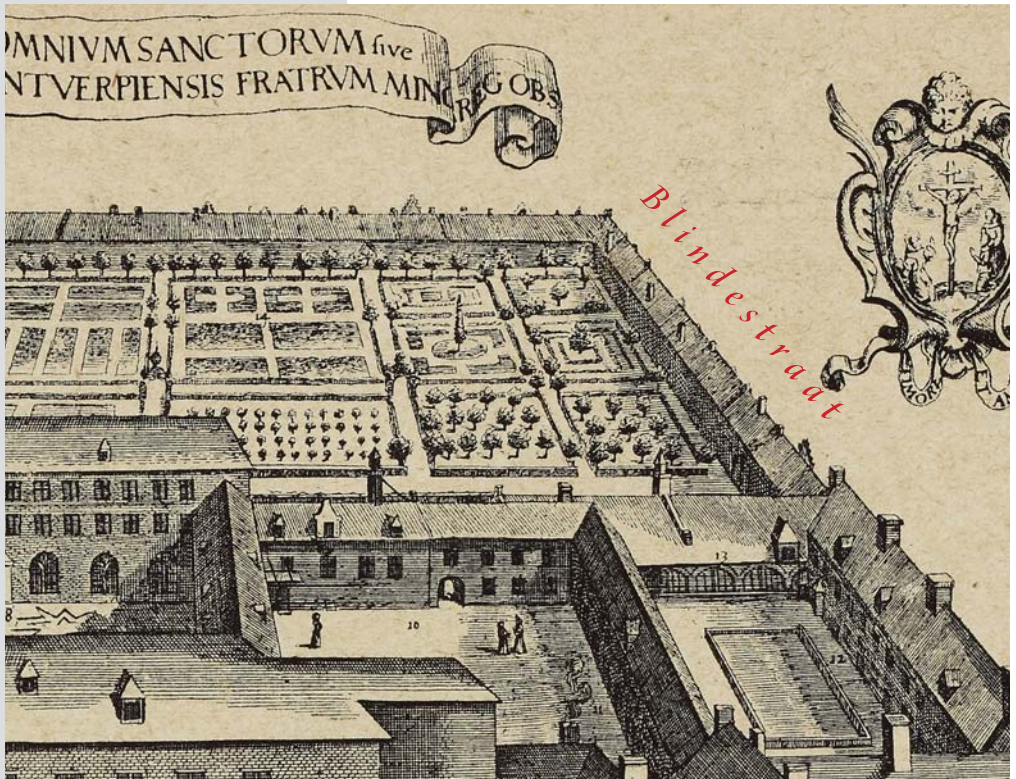

■ BLINDE STRAAT

De naam van deze straat verwijst naar de blinde scheidingmuur van het minderbroedersklooster.

Nicolaas gaat naar links, de Blindestraat in. Achter de gevels aan de linkerkant liggen de kloostertuinen van de minderbroeders verscho- len. De indeling ervan lijkt op die van een lusttuin. Volgens de arts en landbouwkundige Charles Estienne (ca. 1504-1564) moet een lusttuin bestaan uit een medicinale tuin, een moestuin met onder- meer sierplanten en kruiden, een warmeshof of groentetuin en een boomgaard. In het midden van de tuin hoort, zoals hier, een fontein- tje of een waterput te staan, symbool van zuiverheid. Het gebouw in het midden, dat het klooster van de tuinen scheidt, is de infirmerie. Nicolaas stapt nu met vaste tred naar het volgende kruispunt.

J. Neeffs, Mons Omnium Sanctorum,
Minderbroedersklooster, gravure, detail

■ PRINSSTRAAT

Universiteit Antwerpen / Jezuïetencampus

Op de hoek van de Venusstraat houdt het domein van de minderbroeders op. Nicolaas gaat rechtdoor door de Prinsstraat en loopt even binnen op nummer 13, bij de jezuïeten. Hij is bevriend met architect-jezuïet Pieter Huyssens (1577-1637) en bloemenschilder-jezuïet Daniël Seghers (1590-1661), van wie hij trouwens een schilderij bezit. Nicolaas hoopt dat ze thuis zijn. Hij is vooral nieuwsgierig naar het nieuwe werk van broeder Daniël. Zijn schilderijen zijn razend populair.

Het complex van de jezuïeten, een historische parel, omvat enerzijds het nog zestiende-eeuwse *Hof van Liere* en anderzijds de gebouwen die in de zeventiende eeuw werden opgetrokken. Een van Nicolaas' voorgangers, burgemeester Arnold van Liere, gaf in 1516 opdracht tot de bouw van een gotisch pand, het *Prinsenhof*, zijn burgemeesterswoning, op een lap grond van maar liefst 5 600 m². Nicolaas houdt van de charmante binnentuin. Het oudste gedeelte is de vroeg zestiende-eeuwse arcade met drielobbiges bogen en slanke zuilen. In de hoek van de tuin ziet Nicolaas nog een waterput en een huis- of pagadertoren, die in 1660 zal worden afgebroken. Er groeit een knoestige wijnstok tegen. Nicolaas voelt eens of de vruchtjes rijpen. In zijn tuin in de Keizerstraat staat ook een wijnstok. In Van Lieres tijd stond in het midden van de tuin een lindeboom. Na de dood van Van Liere heeft het huis diverse bewoners gekend (onder meer de Natie van Engelse kooplieden), tot in 1607 de middelbare school van de jezuïeten kon verhuizen van het *Huis van Aken* (aan het latere Conscienceplein) naar dit pand, het *Hof van Liere*. De jezuïeten zullen hier tot 1773 blijven, het jaar waarin Paus Clemens XIV de orde opheft. Maar in 1929 komen de jezuïeten terug. In 1965 wordt het Prinsenhof de thuisbasis van de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius, die zullen worden opgenomen in de Universiteit Antwerpen.

Nicolaas gaat door de korfboogdeur links in de hoek via een gang naar de tweede tuin, een grote tuin, die in 1612 een nieuw uitzicht kreeg door de bouw van een rondbooggalerij in renaissancestijl met 18 Toscaanse zuilen. Nicolaas is hier vaak langsgelopen toen de galerij in aanbouw was. Hij is gefascineerd door Italiaanse architectuur. Pater Frederik De Tassis (1582-1622), rector van de jezuïeten, was de geldschietster voor deze uitbreiding. Hij was een afstameling van de bekende Italiaanse familie De Tassis, die in Europa een voortrekkersrol speelde op het vlak van postverbindingen. De rijke Engelse student John Evelyn zal in 1641 de jezuïeten-

Clara Peeters, stilleven, detail

school bezoeken. In zijn memoires staat te lezen dat *"er een gevangenis was voor de plichtigen en voor deze die min vlijtig waren en een hof voor speelplaats, waar een hok was met vogelen, arenden, vossen en apen(!) om de jongens te vermaken in hun vrije uren."*

Nicolaas zegt zijn vrienden gedag en keert terug naar de Prinsstraat. Bij het buitenkomen gaat hij naar links. Op het einde van de Prinsstraat gaat hij rechtdoor, door de Pieter van Hobokenstraat. Langs de muur van het jezuïetendom passeert hij nog twee koetspoorten alvorens de Van Hobokenstraat te bereiken.

■ PIETER VAN HOBOKENSTRAAT

De Pieter van Hobokenstraat is pas in 1517 als straat in gebruik genomen. De straat werd aangelegd op bestaande raamhoven of bleekweiden. Ze is genoemd naar Pieter Ghysse uit Hoboken, die hier in de zestiende eeuw 14 nieuwe panden liet optrekken.

■ OSSENMARKT

De Ossenmarkt en omgeving behoren tot de stadsuitbreiding uit het eerste kwart van de zestiende eeuw. De Ossenmarkt heeft een onregelmatige vorm, wat erop wijst dat de invulling van dit stadskwartier zonder veel visie is gebeurd. Tot 1516 bestond dit uitgestrekte gebied vooral uit raamhoven, blekerijen en boomgaarden, een mooi stukje stadsgroen dat plaats moest ruimen voor nieuwe straten en huizen. Op de bleekweiden legden de wasvrouwen twee keer per jaar de propere was te bleek, op de raamhoven drapeerden ze het linnen op ramen of staketsels. Het gebied rond de Ossenmarkt werd tussen 1516 en 1528 ingevuld met maar liefst 150 woningen, voornamelijk door speculanten en ondernemers opgetrokken. De Ossenmarkt is ideaal gelegen als bijkomende veemarkt, dichtbij de Kipdorppoort.

Hier woont, tegen de Molenberg aan, Ridder Charles de Santa-Cruz (1590-1640) met zijn echtgenote Suzanne de Meuleneir. Hij is net zoals Nicolaas ook een paar keer burgemeester van Antwerpen geweest en aan zijn woning heeft hij ook een *hoff*.

Nicolaas gaat naar de Rodestraat, in de linkerhoek van het plein. Hij staat nu voor de poort van het begijnhof, onmiddellijk rechts in de Rodestraat, net na de hoek. In de rondboognis van de laatbarokke toegangspoort staat een beeldje van de heilige Begga, sinds de zeventiende eeuw de patrones van de begijnen.

■ RODESTRAAT

De Rodestraat loopt van de Ossenmarkt tot aan de Rode Poort, een van de streng bewaakte toegangspoorten van de stad, op de stadsomwalling gelegen. De Rodestraat werd rond 1520 geopend op de gronden van twee raamhoven en een hofstede. Aan één kant van de straat kwam in het midden van de zestiende eeuw het begijnhof.

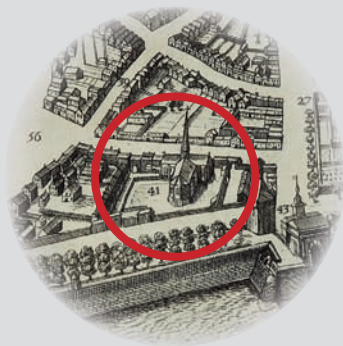
Begijnhof

Nicolaas gaat het begijnhof binnen en begroet de portierster. De brave vrouw ziet er geen graten in dat hij even binnengaat, maar ze verliest hem niet uit het oog. Als man vormt hij immers een potentieel gevaar voor de kuisheid van deze vrome vrouwengemeenschap. Maar Nicolaas is een respectabele oudere heer, niet het soort man dat voor opschudding zal zorgen. We stappen met hem mee binnen

in de wondere wereld van het begijnhof. De oudste sporen dateren van 1544. Het begijnhof is van het gemengde type: een rechthoekig plein dat omgeven is door geplaveide straatjes. De begijntjes hoeven geen gelofte van armoede af te leggen maar moeten wel in hun eigen onderhoud voorzien. In de verte passeert de grootjuffrouw. Ze herkent Nicolaas en knikt hem toe. Ze is met haar begijnen de werkzaamheden gaan bespreken. Een van de activiteiten van de zeventiende-eeuwse begijntjes is het wassen en drogen van linnen op de bleekweide. Aan de linkerkant van de begijnhoftuin ligt het kerkje. Het oorspronkelijke kerkje uit de zestiende eeuw zal rond 1827 gesloopt worden. Het neogotische kerkje zal een waardige vervanging zijn. Tegen de oostmuur van het begijnhof, aan de stadsomwalling (Italiëlei), was er vanaf 1585 voor vier jaar een begraafplaats voor de niet-katholieken, die nog tot de zomer van 1589 in de stad mochten blijven.

De godsdienstvrijheid was met de komst van de Spaanse heerser in 1585 opgeheven, maar er was een overgangperiode van vier jaar. Inwoners van Antwerpen mochten in de stad blijven, op voorwaarde dat ze katholiek waren of zich tot het katholicisme bekeerden. Nicolaas wandelt de poort weer uit en gaat naar rechts.

Apostelhuis

Nicolaas loopt nu door een rustige straat met veel groen. Later zal daar niet meer veel van overblijven. Alleen een mooie aquarel van Alexander Casteels (einde zeventiende / begin achttiende eeuw) herinnert ons nog aan de levendige tuincultuur die in deze straat bloeide. In het Apostelhuis, schuin tegenover het begijnhof, had kanunnik Henricus Norbertus Le Merchier (1674-1733) rond 1712 een schooltje voor begoede jongelingen, die er ook verbleven. Hij onderrichtte hen in godsdienst en maatschappelijke vor-

Alexander Casteels, begin achttiende eeuw, Apostelhuis,

ming. De aquarel toont een gesloten tuin, omzoomd met hekwerk. Binnenin verzorgde plantvakjes en aan het hek vooraan een fontein. Op de aquarel lijkt het nog winter in deze tuin, de bomen dragen nog geen blad. Tegenover de tuin is er een Toscaanse galerij met daarachter een pagaddertoren, een beetje zoals bij Rockox' tuin in de Keizerstraat. Die combinatie zie je vaak in Antwerpen. Nicolaas loopt de Rodestraat uit naar de Paardenmarkt.

■ PAARDENMARKT

Sinds 1298 werd hier in deze straat een paardenmarkt gehouden die later een internationaal karakter kreeg. Een paard was een onmisbaar dier voor burgers die zich naar andere oorden moesten verplaatsen. Ook Nicolaas kocht hier zijn paard. Als hij de Rodestraat uitkomt, ziet hij schuin links aan de overkant het kapucijnenklooster.

Sint-Antoniuserk / Kapucijnenkerk

Anoniem, achttiende eeuw,
Kapucijnenklooster

In 1585 kwamen de kapucijnen naar Antwerpen, ze trokken de kaart van het Spaanse bewind en verdedigden het katholicisme. De neogotische Sint-Antoniuserk zal het voormalige kapucijnenkerkje vervangen dat in 1589 door bisschop Torrentius (1525-1595) gewijd werd en de naam Onze Lieve Vrouw kreeg. 1589 is ook het jaar waarin Nicolaas met Adriana trouwde. Zijn huwelijk met de Spaanse Adriana Perez werd ingezegend door bisschop Torrentius in de kathedraal. De kapucijnen predikten niet alleen

in hun eigen kerk, maar overal waar zij gevraagd werden. Het kloostertje heeft een binnenplaats die dienst kan doen als kloostertuin. Daarrond bevinden zich weiden, wellicht ook bleekvelden. Vanaf de Paardenmarkt ziet Nicolaas dat er op het domein ook heel wat bomen staan.

Hij steekt de Paardenmarkt over en loopt langs de kerk de Paardenmarkt af naar de Hessenbrug. Nicolaas passeert het oude godshuis Almaras. In de negentiende eeuw zal het een neoclassicistische gevel krijgen. Het laat vijftiende-eeuwse godshuis werd genoemd naar zijn oprichter, Alvaro Almaras, burgemeester van Antwerpen in 1558 en 1559. Het bood onderdak aan twaalf behoeftige vrouwen.

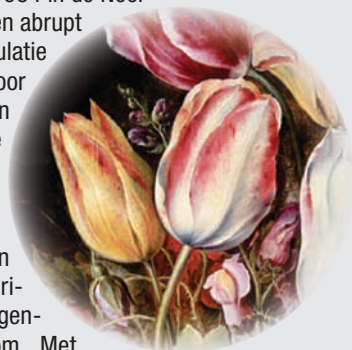
Nicolaas slaat de Hessenbrug in. Even verderop ligt aan zijn rechterkant de Stijfselrui, de straat achter het kapucijnenklooster, waar Antonio De Tassis (1584-1651), kanunnik van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal, een woning met een tuin heeft. In januari 1637 zal hij alle afzetsels van de tulpen in die tuin verkopen aan drie patriciërs voor 15 000 gulden. Aan een brouwer zal hij een *Viceroytulp* verkopen voor 1 800 gulden, maar uit een akte van een notaris komen we te weten dat de kopers hun tulpen niet zullen komen halen en ook niet zullen betalen. De Tassis zal bij de notaris een klacht neerleggen en melden dat de *Viceroy* droog staat en dringend moet worden afgehaald. Het is natuurlijk een economisch moeilijke tijd en ook De Tassis zal zich het slachtoffer van de tulpenmanie voelen.

EEN FLEURIGE BEURSCRASH

De Tulpenmanie was een hausse in de tulpenhandel die rond 1634 in de Noordelijke Nederlanden begon en waaraan begin februari 1637 een abrupt einde kwam. De prijzen van de tulpenbollen werden door speculatie erg hoog. In januari 1637 werden tulpenbollen verkocht voor meer dan tien keer het jaarloon van een ervaren vakman en waren ze ongeveer evenveel waard als een Amsterdamse patriciërswooning op de grachten. Ook werd er gespeculeerd in opties op tulpen, die op dat moment nog in de grond zaten.

In 1641 zal de zoon van De Tassis in zijn ouderlijk huis sterven. Bij de boedelbeschrijving zal de tuin gedetailleerd beschreven worden en zullen de volgende bloemen geciteerd worden: aurikels, anemonen, tulpen, hyacinten, narcissen... maar ook vijgenbomen, appelsienbomen, laurierbomen en een mirthusboom. Met andere woorden: een rijk gevulde tuin met diverse planten die van ver over onze grenzen werden ingevoerd.

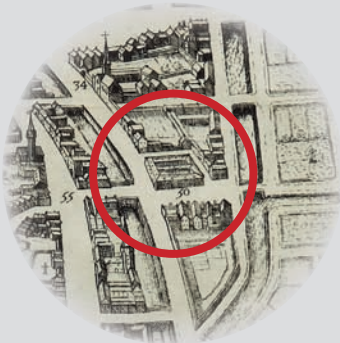
Osias Beert, Bloemen in een nis, detail

■ HESSENBRUG

Hessenhuis

Het *Hessenhuis* is door Duitse kooplieden opgericht, halfweg de zestiende eeuw. Op de benedenverdieping bevonden zich stallen en magazijnen. De twee grote poorten zijn dan ook koetspoorten. Op het stadsplan valt op dat er binnen de muren van het Hessenhuis twee smalle, van elkaar gescheiden open ruimten zijn. Dat zijn geen tuinen, maar binnenplaatsen die bestemd waren voor de karren. Aan de muren kun je er nog de ringen zien waaraan men de paarden vastmaakte. De Duitse gemeenschap is kort voor de Val van Antwerpen naar Duitsland teruggekeerd. Toen is de economische crisis begonnen en is er veel creativiteit nodig geweest om de welstand van weleer te evenaren. Als kind kwam Nicolaas vaak naar deze plek om te kijken hoe de dagelijkse kar naar Keulen vertrok. Ze reed het Hessenhuis uit en draaide met een wijde boog naar links de Paardenmarkt op. Nicolaas rende ze even achterna, maar kon ze nauwelijks volgen. Aan het hoefgetrappel kon hij horen hoe het rijtuig via de Rode Poort de stad uitreed. Dat rennen zit er nu niet meer in. Nicolaas wandelt rustig voort en volgt het Hessenplein tot aan de Ankerrui (net als bij de Oude Leeuwenrui, die links begint, verwijst de straatnaam naar een zestiende-eeuwse brouwerij), die hij oversteekt. Hij vervolgt zijn weg tot aan de Middenvliet (Godefriduskaai). We zijn hier in het hart van de *Nieuwstad* (Het Eilandje).

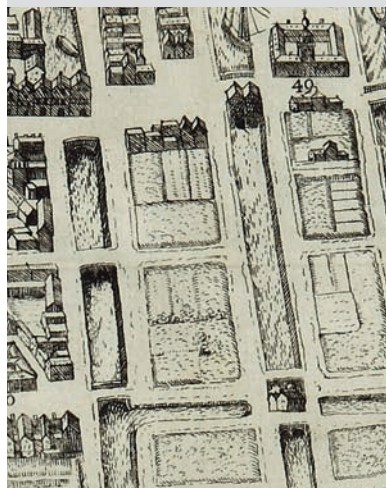

■ GODEFRIDUSKAAI

De naam van deze kaai verwijst naar Godfried van Bouillon (1060 – 1100), de legendarische markgraaf van Antwerpen die in 1099 de eerste kruistocht naar het Heilig Land meemaakte.

Rockox' hoff

Op 21 oktober 1599 heeft Nicolaas een hoff en een huisje gekocht in de Nieuwstad, meer bepaald achter brouwerij Den Ancker. De tuin bevindt zich tussen de Oude Leeuwenrui en de Middenvliet (Godefriduskaai). Hij is 32 roeden (451,5 m²) groot en er staat een houten huisje op. Niet verwonderlijk dat vele patriciërs als hij een tweede tuin binnen de stadsomwalling bezitten. Ze telen er planten, maar sommigen gebruiken het grondstuk ook als bleekveld. Nicolaas' huisje met het tuintje zal hij nalaten aan zijn neef Adriaan Van den Heetvelde, die het als bleekveld zal verhuren. Nicolaas' trouwe huishoudster, Anna Trouweels, is 's morgens vroeg al naar de Nieuwstad vertrokken. Ze is altijd opgetogen als ze die kant van de stad uit kan. Het is er een drukke bedoening, veel karren die hun waar komen ophalen aan de vlieten, binnenvarende schepen en vooral knap handelsvolk. Nicolaas ziet Anna in de verte op een bankje aan het huisje peultjes breken. Hij laat ze rustig voortwerken.

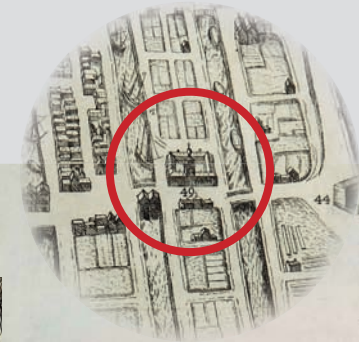
RUIMTELIJKE ORDENING ZIJN TIJD VER VOORUIT

De Nieuwstad werd door de urbanist Gilbert van Schoonbeke (1519-1556) ontworpen. Hij woonde vlakbij in het huis *De Keyser* aan de Minderbroedersrui. In de Nieuwstad creëerde hij een nieuwe haven met drie kanalen, waarvan het middelste, de Middenvliet (Godefriduskaai/Sint-Aldegondiskaai), geschikt was om schepen tot 200 ton te laten aanmeren. Hij plande er ook 24 brouwerijen, waarvan er uiteindelijk 16 kwamen. Een belangrijk gebouw was het *Waterhuis* of *Brouwershuis* (gelegen in de Adriaan Brouwerstraat nr. 20). Het had als doel het water uit de vestinggrachten te verdelen over de brouwerijen. Het Waterhuis lag aan de achterkant van 10 brouwerijen.

Vanop de Godefriduskaai ziet Nicolaas het imposante *Hanzehuis*, precies op de plek waar in 2011 het MAS zijn deuren zal openen. Het Hanzehuis is strategisch gelegen tussen twee vlieten. De schepen varen er af en aan. Door het gewemel van de masten reikt Nicolaas' blik tot de Schelde en het drukke scheepsverkeer.

■ HANZESTEDENPLAATS

MAS / Hanze- of Oostershuis

J. Blaeu, Domus Hansae Teutionicae in Urbe Antverpiensi, 1649

HANZE OF HANSA

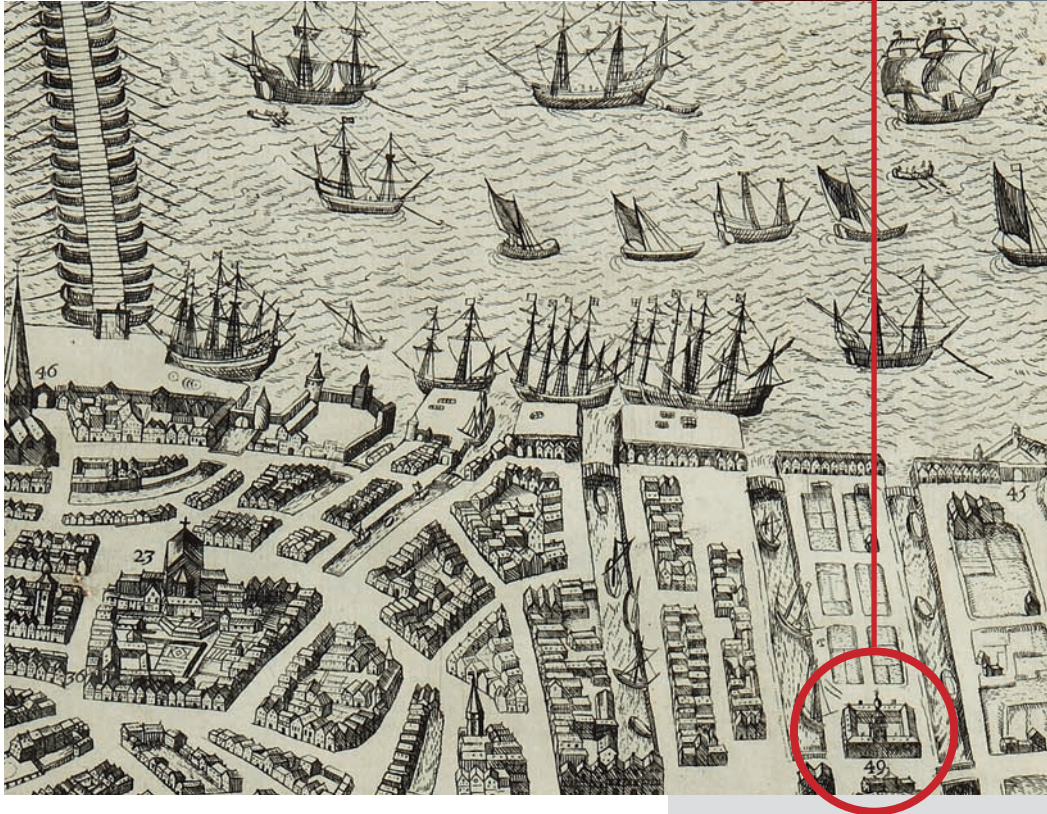
De Hanze of Hansa was een verbond van Duitse en andere Noord-Europese handels- en havensteden ter bescherming van de vrijhandel, op het land en ter zee.

Het Hanzehuis of Oostershuis werd in het midden van de zestiende eeuw opgetrokken als een stapelhuis voor goederen. Het was een tegemoetkoming van de stad Antwerpen aan de Hanze-kooplieden die Brugge verlieten om zich in Antwerpen te vestigen. Later zal het gebouw diverse functies krijgen. Op het einde van de negentiende eeuw wordt het een stapelhuis voor granen. In

1893 wordt het Hanzehuis door een brand vernietigd. Op deze historisch geladen plek zal in de eenentwintigste eeuw een stapelhuis voor kunst verrijzen, het MAS. Het komt bovenop de nog bestaande kelders van het Hanzehuis te staan.

Het Hanzehuis werd in de zestiende eeuw ontworpen door Cornelis Floris de Vriendt (1514-1575), de architect van het stadhuis, waar Nicolaas vele uren gesleten heeft. Het Hanzehuis was 80 meter breed en 62 meter diep en werd gebouwd tussen de tweede en de derde vliet. Op de begane grond was er stapelruimte, op de eerste en de tweede verdieping waren 300 werk- en slaapruiden voor Duitse kooplieden ingericht. Ook in het Hanzehuis diende de grote binnenplaats om paarden en karren te verwelkomen, geladen met vrachten van schepen die aan de vlieten aangemeerd lagen. De Duitse kooplieden hebben maar heel kort van Antwerpen genoten want nog vóór de Val van Antwerpen in 1585 waren ze al weer naar hun thuisland teruggekeerd.

Nicolaas verlaat de Hanzestedenplaats en vervolgt zijn weg over het Van Schoonbekeplein. Hij steekt de grote as Oude Leeuwenruif/Brouwersvliet over. Voor hem ontvouwt zich het Falconplein.

■ FALCONPLEIN

Falcontinnenklooster

Aan de linkerkant van het plein ziet Nicolaas het Falcontinnenklooster. Later zal enkel nog de Spaanse toegangspoort (nr. 39) als herinnering aan het klooster overblijven. De naam van de kloosterorde is afgeleid van Falco de Lampagne (? – 1354) die in de veertiende eeuw directeur was van de Antwerpse Hertogelijke Munt. Halfweg de veertiende eeuw stichtte hij een godshuis voor ongehuwde meisjes en weduwen, die Falcontinnen werden genoemd. Het hele domein behelste in de vijftiende eeuw een kerk, een gasthuis en een aantal woonhuizen. Bij de afschaffing van de kloosterordes eind achttiende eeuw, zal het klooster sluiten en gebruikt worden als een militair gasthuis. Het zal spijtig genoeg ook rond die tijd afbranden. In 1955 zal op de plaats van het klooster het zeemanshuis gebouwd worden. Binnen de kloostermuren is er een grote open ruimte. Over de muur ziet Nicolaas boompjes. Licht daar een fruitgaard? Of een kerkhofje? Beide zijn mogelijk.

Boven de poort zal er een cartouche worden aangebracht met daarin de tekst *VERVS REGVLARIVM DOCTOR*, letterlijk vertaald: de ware leraar van de regulieren of geestelijken. Hier wordt de Latijnse kerkvader Augustinus bedoeld, volgens wiens strenge regels de Falcontinnen leefden. De grote letters in dit chronogram staan voor een cijfercombinatie. Slaag je erin de code te kraken? Nicolaas kan je daarbij niet helpen, al is hij nog zo geleerd, want de poort moet nog gebouwd worden.

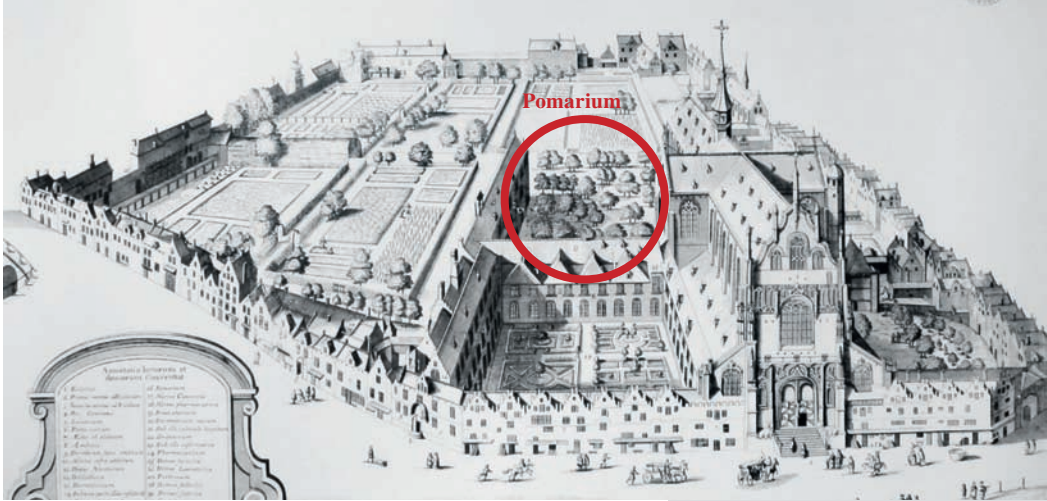
Nicolaas wandelt voort en neemt de Huikstraat, rechts om de bocht, helemaal op het einde van het plein.

■ HUIKSTRAAT — SINT-PAULUSSTRAAT

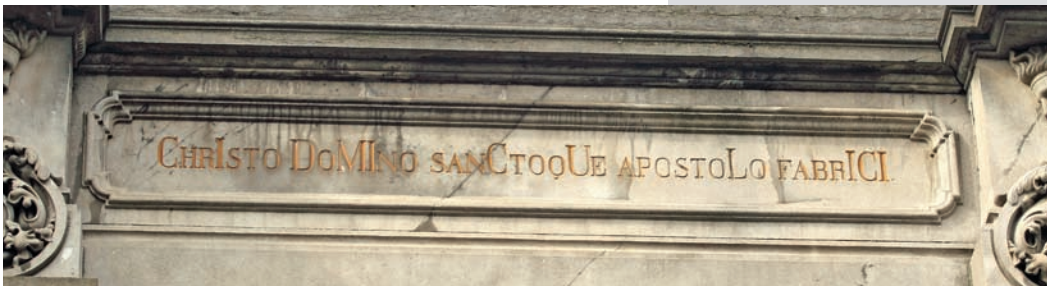
Een huik is een zwarte kapmantel, gedragen door burgervrouwen van ca. 1550 tot ca.1650.

Sint-Pauluskerk / Dominicanenklooster

Conventus PP. Praedicatorum Antverpiae, gravure, achttiende eeuw

De kromming van de weg volgend, komt Nicolaas aan de Koeportbrug. Later zal die plek een wat ingewikkeld kruispunt worden, waar vijf straten bij elkaar komen. Aan de rechterkant bevindt zich het predikheren- of dominicanenklooster. In 1855 zal er in het verlengde van de Minderbroedersruï dwars door het kloosterdomein een straat getrokken worden, waardoor het kruispunt er een arm bij krijgt: de brede Sint-Paulusstraat. Sint-Paulus is de patroonheilige van de dominicanen. De imposante poort met huisnummer 22 zal gebouwd worden in 1859. Ja, ook hier zit de datum verscholen in het chronogram boven in de poortomlijsting. De poort geeft toegang tot een binnenhof, gelegen aan de

noordzijde van de laatgotische Sint-Pauluskerk. Een ritmisch patroon van hoge verticale spitsboogvensters afgewisseld met korte steunberen geeft deze binnenplaats een krachtige uitstraling, in sterke tegenstelling tot de oude kloosterpanden. De Fransen zullen in 1796 het klooster sluiten met alle gevolgen van dien. De binnentuin is het pomarium of de appelboomgaard van het kloosterdomein. De fruitbomen die Nicolaas hier ziet, zullen later allemaal verdwijnen. In plaats daarvan komt er een parkje met een Lourdesgrot. Nicolaas loopt de poort weer uit en vervolgt links de Sint-Paulusstraat tot aan de Sint-Paulusplaats. Op de hoek gaat hij naar links, het plein op. Achter de huizen op de hoek weet hij de medicinale tuin van het klooster liggen, maar die zal ook verdwijnen na de sluiting in de achttiende eeuw. Na het huis nummer 11 duikt plots de toren van de Sint-Pauluskerk op. De kerk zal in 1679 een zware brand trotseren. Bij de herstellingen zal de toren een barokke bekroning krijgen. Weer wat verder staat Nicolaas even stil bij het huisnummer 15, de potagiepoort of het poortje dat toegang geeft tot de groentetuin. Helaas zal ook die teloorgaan als de kloosterorde wordt afgeschaft. Nicolaas gaat de Nosestraat in.

■ NOSESTRAAT — VEEMARKT

Hugo Nose was kanunnik en bezat veel eigendommen, waarvan rond 1250 een deel is overgemaakt aan de predikheren die er toen hun eerste kerkje, klooster en tuinen inrichtten.

Op het einde van de de Nosestraat loopt Nicolaas door de schaduw van de enorme westgevel van de Sint-Pauluskerk. Op de Veemarkt aangekomen kijkt Nicolaas nog eens om. De kerkgevel toont zich in deze richting op zijn mooist. De kerk werd tussen 1530 en 1571 gebouwd als kloosterkerk voor de dominicanen. De bouwstijl is laatgotisch, maar de voorgevel verraadt al renaissance-elementen. Op de hoek van de Veemarkt en de Zwartzustersstraat is er een uitnodigende ingang. Nicolaas stapt er binnen. De deur naar de calvarietuin staat open. Tja, calvarietuin. Nicolaas ziet hier nog het kerkhof, maar ca. 1697-1699 zal op deze

DOMINICANEN

De dominicanen zijn een bedelorde waarvan de leden een intellectuele vorming genoten hebben en zich wijden aan ascese en stadsapostolaat. In Antwerpen zijn het vermaarde predikanten. Ze staan bekend voor hun bekeringswerk tot het katholicisme.

plaats de calvarietuin aangelegd worden, om aandacht te vragen voor Jezus' lijden, sterven en verrijzenis. Het zal in die tijd niet meer makkelijk zijn om op bedevaart te gaan naar het Heilig Land. Daarom vatten twee dominicanen de idee op om de bedevaartplaats naar deze kerk te halen. Belangrijke beeldhouwers zoals Michiel I Van der Voort (1667-1737), Jan Pieter van Baur-scheit (1669-1728) en Jan Claudius de Cock (1668-1735) zullen hier hun creativiteit tentoonspreiden en de dramatiek op gepaste wijze in hun beelden verwerken.

Nu Nicolaas hier is, kan hij niet weerstaan om de kerk even binnen te lopen. De kunstwerken van zijn goede vrienden Pieter Paul Rubens (1577-1640), Antoon van Dyck (1599-1641), Jacob Jordaens (1593-1678) en Cornelis De Vos (1584-1651), om maar de voornaamsten te noemen, zijn hier verenigd in de Rozenkransreeks. Ze zijn voor deze kerk besteld rond 1617-1618 en beelden de 15 mysteries uit: vijf blijde, vijf droeve en vijf glorierijke. Ze zullen er in 2012 nog altijd zijn. De Sint-Pauluskerk is een laatgotisch schrijn met een barok interieur, schitterend geïntegreerd, en met maar liefst een tachtigtal kunstwerken. In 1968 zal de kerk opnieuw door brand geteisterd worden. Pas 20 jaar later komt er een nieuw dak op de kerk. Al die tijd moet ze het met een voorlopige afdekking stellen. Nicolaas kan hier niet al te lang blijven. Het wordt stilletjes tijd om naar de bisschop te gaan.

■ KORTE DOORNIKSTRAAT

De naam van deze straat kan verwijzen naar een huis met de naam *Schild van Doornik* ofwel naar de Doornikse kooplui die hier gevestigd waren. Op het einde van de vijftiende eeuw heette ze nog Predikheerenstrate.

Bij het buitenkomen kijkt Nicolaas even naar links, de Zwartzustersstraat in. Koopman Hendrik Sudderman verkocht hier in de veertiende eeuw zijn domein aan een gemeenschap van Duitse kloosterzusters, genoemd naar de kleur van hun habijt. Ook binnen hun kloostermuren is er een tuin, die aanleunt bij die van de dominicanen. Maar Nicolaas neemt de Korte Doornikstraat en slaat op het einde de Zirkstraat in.

■ ZIRKSTRAAT

De straat is vermoedelijk genoemd naar de familie Zeiry, die hier in de veertiende eeuw een hof had.

Halverwege kiest Nicolaas voor de Hofstraat. De kathedraaltoren lijkt er op de huizen te rusten, een mooi spanningsveld, het commerciële centrum onder het oog van de klerikale macht.

■ HOFSTRAAT

Het commerciële centrum van Antwerpen krijgt een gezicht door de handelspanen en koopmanswoningen die zich in de buurt van de Hofstraat concentreerden. De naam van de straat verwijst naar de hovingen van patriciërs die hier waren.

De oude beurs, Huis Den Rhijn

In 1515 werd op het huisnummer 15 het eerste beursgebouw opgericht, een laatgotisch gebouw met huistoren en een schitte-

rende arcade met drielobbige bogen die rusten op zuilen met loofwerkkapiteel. De arcade is in 1616 opnieuw opgetrokken. De huistoren en de arcade zijn nog de enige restanten van dat beursgebouw. Maar in 1531 werd deze beurs te klein bevonden en werd er aan de Meir (Twaalfmaandenstraat) een nieuw beursgebouw opgetrokken. De poort staat meestal open. Waarom dan niet even binnenstappen? Je wordt hier verrast door de stilte en de schoonheid gevangen in de geschiedenis van de stad, desolaatheid ook. De cirkel op de bemoste kasseiground heeft dezelfde afmetingen als de uurwijzerplaat van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. Op deze binnenplaats keerden de paarden hun karren. Nicolaas keert op zijn stappen terug en loopt de Hofstraat verder uit. Hij vervolgt zijn weg via de Wisselstraat om zo de Grote Markt te bereiken.

■ WISSELSTRAAT

Al sinds de veertiende eeuw wonen en werken hier de wisselaars.

■ GROTE MARKT

Op de Grote Markt springen twee stadssymbolen in het oog. Aan de rechterkant het stadhuis, vaak Nicolaas' tweede thuis geweest. Hij komt er nog geregeld voor het schepencollege. Het doet hem altijd denken aan het Hanzehuis in de Nieuwstad. Ook het stadhuis is halfweg de zestiende eeuw als renaissancehoogstandje gebouwd door Cornelis Floris de Vriendt (1513/14-1575). Links aan de overkant van het marktplein rijst de toren van de kathedraal ten hemel. Nicolaas zag hem tijdens zijn wandeling al vaak in de verte wenken. De kathedraal is vandaag het doel van zijn wandeling.

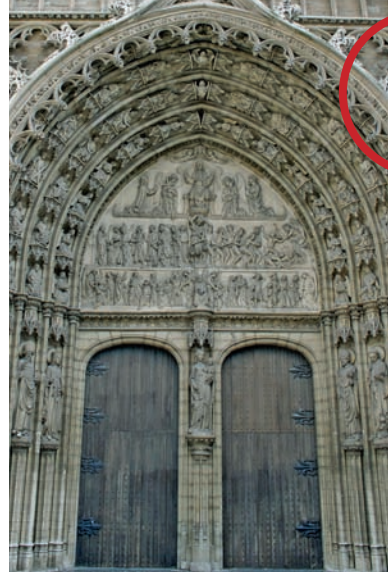

■ HANDSCHOENMARKT

Tot het midden van de achttiende eeuw zullen hier de waren van de handschoenmakers en de pelsmakers verkocht worden tijdens de jaarmarkten. Vroeger heette de Handschoenmarkt Grootkerkhof van Onze Lieve Vrouw aan de handschoenkramen. Ondanks het feit dat zich op deze plek rond de kathedraal een deel van het kerkhof bevond, stoorde het de stadsbewoners niet om hier vanaf de zestiende eeuw huizen op te trekken.

Kathedraal

Nicolaas gaat naar het midden van het driehoekige plein en kijkt hoe de noordertoren van de kathedraal naar de hemel reikt. Hij is ingenieus gebouwd, als een perspectieftekening die eindigt in een punt, maar tegelijkertijd eindeloos is. Nicolaas gaat de kathedraal binnen. Je wandelt er letterlijk de geschiedenis in. Halfweg de veertiende eeuw is men begonnen met de bouw van deze gotische kruiskerk, in 1521 werd ze als voltooid beschouwd. Uiteraard is zo'n monument nooit voltooid. In 1533 leed de kerk haar eerste schade door een grote brand. Ook de beeldenstorm in 1566 en de opkomst van het calvinisme – Antwerpen was in 1579 tijdelijk een calvinistische stad – waren niet de beste momenten uit de kathedraalgeschiedenis. Het heeft even geduurd alvorens de kathedraal die tegenspoed te boven kwam. Vanaf 2009 zal de langdurige, schitterende tentoonstelling *Reünie* de sfeer van de eerste helft van de zeventiende eeuw weer tot leven roepen: schitterende drieluiken aan de zuilen van de zevenbeukige kathedraal. Het zijn allemaal giften van de gilden, ambachten en broederschappen. De drieluiken zijn symbolisch omheind. Zo worden de oude altaartuintjes gesuggereerd die zich rond de altaarstukken bevonden en op die manier een besloten ruimte creëerden om kleine vieringen of gebedsstonden te organiseren. Als hoofdman van de Kolveniersgilde heeft Nicolaas, kort nadat Rubens uit Italië is teruggekeerd, het beroemde drieluik *De Kruisafname* bij hem besteld voor het altaar van de Kolveniers. Die schuttersgilde speelt een belangrijke rol in de verdediging van de stad. Daarom kreeg het altaarstuk een bevoorrechte plek in de kathedraal, vlak bij het hoofdaltaar in het zuidertransept. Het schilderij werd in 1611 in deze kathedraal ingehuldigd. Deze kruisafname is één van de sterkste schilderijen die Rubens ooit gemaakt heeft. Nicolaas is vereerd. Rubens heeft hem op het rechterluik vereeuwigd. De altaartuin errond zal op het einde van de achttiende eeuw verdwijnen. Een nieuw dieptepunt in de geschiedenis van de kathedraal: op 24 juli 1794 zullen de Franse troepen de Zuidelijke

P.P. Rubens, De Kruisafname, detail van het rechterluik (met portret van Nicolaas Rockox)

Nederlanden binnenvallen. De kerken zullen leeggeroofd worden en de belangrijkste kunstwerken zullen op paardenkarren naar Frankrijk verhuizen. Stel je voor, dit gigantische drieluik... tot 1815 zal het met vele andere gekaapte hoogstandjes deel uitmaken van de verzameling van het Louvre. Gelukkig zal het nadien terugkeren.

Nicolaas heeft afgesproken met Gaspar Nenius van den Bosch (1607-1678), de nieuwe bisschop van Antwerpen. Hij werd pas vorig jaar door koning Filips IV benoemd. Hij woont in de bisschoppelijke residentie aan de Schoenmarkt, maar Nicolaas ontmoet hem in de tuin die verscholen zit tussen de kathedraal en het *Papenhof*. Dat is het huis van de geestelijken, dat later de dekenij zal worden. De kathedraaltuin is een goed bewaard geheim in Antwerpen. De ingang bevindt zich aan de Groenplaats. Hij kan spijtig genoeg niet altijd opengesteld worden. Je hebt er een mooi gezicht op het koor en de zuidelijke façade van de Kathedraal. De tuin is eigenlijk een toevalstreffer. Toen de Onze-Lieve-Vrouwekerk bijna voltooid was, werd besloten de kerk uit te breiden. Het nieuwe plan werd door Domien de Waghemakere (1460-1542) en Rombout II Keldermans (1460-1531) ontworpen. In 1521 legde Karel V (1500-1558) de eerste steen voor een forse uitbreiding van het koor. Maar de werken werden later stilgelegd omdat de budgetten moesten gebruikt worden om de kerk te herstellen na de brand van 1533. De funderingen en de pijlers bleven bestaan. Tussen de pijlers werden nog vóór 1537 huizen en winkeltjes gebouwd. Opvallend is nog dat de tuin wel 8 m hoger ligt dan het straatniveau. Dat komt onder meer omdat men de stilgelegde bouwwerken van de kerkuitbreiding met aarde bedekt heeft.

■ GROENPLAATS

Joachim Beuckelaer,
Groenteverkoopster, detail

Nicolaas kan het goed met de bisschop vinden. Hij heeft net als Nicolaas in Dowaaï gestudeerd. Beide gecultiveerde heren hebben heel wat te bespreken. Het is een aangename babbel daar in de verborgen tuin bij de kathedraal. De bisschop heeft helaas niet de hele dag, ze hadden daar anders nog uren kunnen zitten op hun bankje. Nog nagenietend staat Nicolaas nu bij het Groenkerkhof. Die plek zal later Groenplaats heten. Op oude stadsplannen is die ingevuld met bomen. Vaak zijn kerkhoven een groene zone in de stad. Jozef II (1741-1790) zal in 1784 het keizerlijk decreet uitvaardigen dat verbiedt om nog langer rond de kerken mensen te begraven. Antwerpen zal snel reageren en in 1799 het kerkhof opruimen. Sinds de dertiende eeuw diende het als begraafplaats voor de arme stadsbewoners die zich geen graf binnen in een kerk konden veroorloven. Nu is het een fijne plek om in het zonnetje te zitten.

Nicolaas moet terug naar de Keizerstraat. Anna zal al wel terug zijn uit de Nieuwstad en de peultjes bereid hebben. Ze maakt er heerlijke puree van. Maar ze duldt niet dat Nicolaas te laat aan de dis komt, anders zal ze nog een peultje met hem schillen!

Deze wandeling werd uitgewerkt naar aanleiding van TUIN 2012.

Onder de titel *Zomer in Rockox' tuin, beleef zijn passie* toont het museum Rockoxhuis een selectie botanische edities uit Rockox' bibliotheek en zeldzame zeventiende-eeuwse tegels vol vogels en bloemen. De binnentuin pronkt met nieuwe boompjes en planten.

De creatieve inbreng van de studenten Conservatie en Restauratie van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (Artesis Hogeschool Antwerpen) maakt er een sfeervolle ontdekking van.

Het Rockoxhuis introduceert de nieuwe historische roman van Noëlla Elpers, *Malou van de mussen*, waarin burgemeester Rockox en zijn tuin een belangrijke rol spelen.

ARGUS en het museum Rockoxhuis stellen het zomer- en herfstprogramma *Hoofse Zondagen* voor.

ARGUS geeft het startschot van de tuinwedstrijd *De Groene Verleider* en lanceert het *kinderparcours* 'voor hofdames, hoveniers en tuinkabouters' in het museum Rockoxhuis.

Tuinen en bezienswaardigheden op het parcours

Museum Rockoxhuis

Keizerstraat 12, 2000 Antwerpen

Tel. +32 3 201 92 71

E-mail: inforockoxhuis@kbc.be

www.rockoxhuis.be

Openingstijden:

dinsdag tot zondag, van 10 tot 17 uur

Tuin van de Artesis Hogeschool Campus Mutsaard (Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen)

Mutsaardstraat 31, 2000 Antwerpen

Open elke weekdag en tot eind oktober ook op zaterdag van 9 tot 18 uur,

gesloten op zondag en gedurende de maanden juli en augustus.

Door het traliehek is de tuin altijd te zien.

Tuin van de Universiteit Antwerpen

Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen

Open elke weekdag van 9 tot 18 uur, gesloten op zaterdag en zondag.

Tot 30 juni en van september tot eind oktober ook open op zaterdag van 9 tot 18 uur.

Tuin van het begijnhof Antwerpen

Rodestraat 43, 2000 Antwerpen

Altijd toegankelijk

MAS

Hanzestedenplaats 1, 2000 Antwerpen

Tel. + 32 3 338 44 44

E-mail: mas@stad.antwerpen.be

www.mas.be

Open van dinsdag tot zondag van 10 tot 17 uur.

Op donderdag is bijkomend één thema toegankelijk van 17 tot 21 uur.

Wandelboulevard: di-zon: 9.30-24 uur (april – oktober); 9.30-22 uur (november – maart)

Sint-Pauluskerk

Hoek Veemarkt-Zwartzustersstraat, 2000 Antwerpen

Tel. + 32 3 232 32 67

E-mail: Sint-Pauluskerk@topa.be

www.sint-paulusparochie.be

Openingstijden: van 1 april tot 31 oktober, 14-17 uur.

Onze-Lieve-Vrouwekathedraal

Handschoenmarkt, 2000 Antwerpen

Tel. +32 3 213 99 51

E-mail: info@dekathedraal.be

www.dekathedraal.be

Openingstijden: ma-vr 10-17 uur, za 10-15 uur, zon- en feestdagen 13-16 uur.

Elke laatste donderdag van de maanden juni tot en met oktober 2012 is de tuin van de kathedraal (Groenplaats 21) voor groepen gratis toegankelijk.

**Andere historische tuinen in Antwerpen
die niet in deze wandeling zitten,
maar zeker een bezoek waard zijn**

Maagdenhuismuseum en Marnikshuis

OCMW Maagdenhuismuseum

Lange Gasthuisstraat 33, 2000 Antwerpen

Tel. +32 3 223 56 20

E-mail: maagdenhuismuseum@ocmw.antwerpen.be

www.ocmw.antwerpen.be

Openingstijden: van woensdag tot maandag van 10 tot 17 uur,
in het weekend van 13 tot 17 uur.

Botanische tuin

Leopoldstraat 24

2000 Antwerpen

Openingstijden:

van 1 oktober tot 30 april op weekdays van 10 tot 15.45 uur,
in het weekend van 10 tot 16 uur

van 1 mei tot 30 september dagelijks van 10 tot 17.45 uur

Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet

Vrijdagmarkt 22-23, 2000 Antwerpen

Tel. +32 3 221 14 50 of +32 3 221 14 51

E-mail: Museum.Plantin.Moretus@stad.antwerpen.be

www.museumplantinmoretus.be

Openingstijden:

dinsdag tot zondag, van 10 tot 17 uur

(laatste toegang om 16.30 uur)

Museum Rubenshuis

Wapper 9-11, 2000 Antwerpen

Tel. +32 3 201 15 55

E-mail: info.rubenshuis@stad.antwerpen.be

www.rubenshuis.be

Openingstijden:

dinsdag tot zondag van 10 tot 17 uur

(laatste toegang om 16.30 uur)

Colofon

Teksten

Hildegard Van de Velde

Historische back-up en beeldmateriaal

Dr. Ria Fabri

Revisie

Luc Philippe

Vormgeving

Anne Van den Berghe

Drukwerkcoördinator

Eddy Moyaers

Communicatie en coördinatie

Bert Peeters

Fotokrediet

Erwin Donvil, KBC
Lukas - Art in Flanders
foto MAS: Sarah Blee

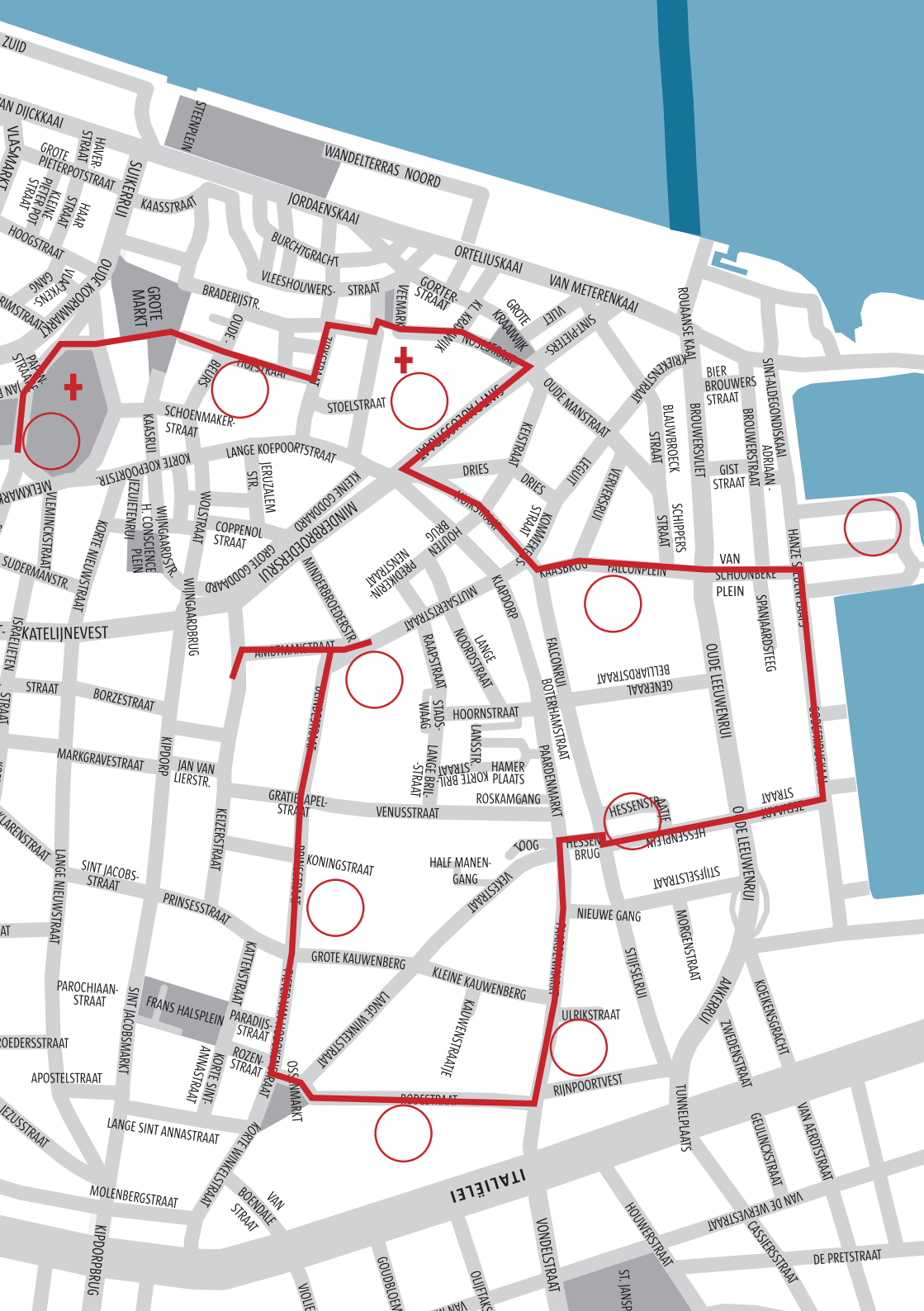
www.rockoxhuis.be

Verantwoordelijk uitgever:

KBC Groep NV, Havenlaan 2, 1080 Brussel, België.

BTW BE 0403.227.515, RPR Brussel.

www.kbc.be

J. Blaeu, Domus Hansae Teutonicae in Urbe Antverpiensi, 1649, detail

Keizerstraat 12, 2000 Antwerpen
03 201 92 50
info@rockoxhuis@kbc.be
www.rockoxhuis.be

Eiermarkt 8, 2000 Antwerpen
03 202 90 70
info@argusmilieu.be
www.argusmilieu.be